

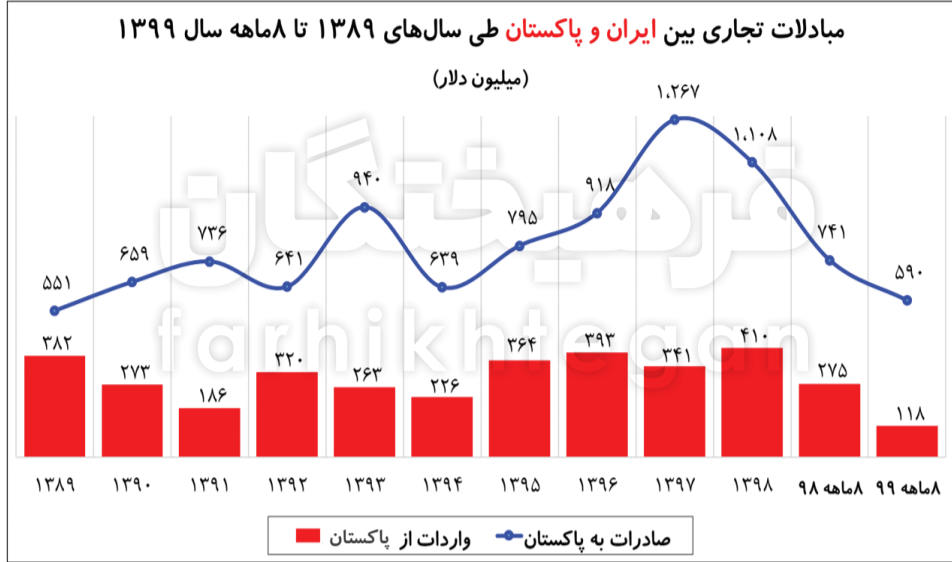
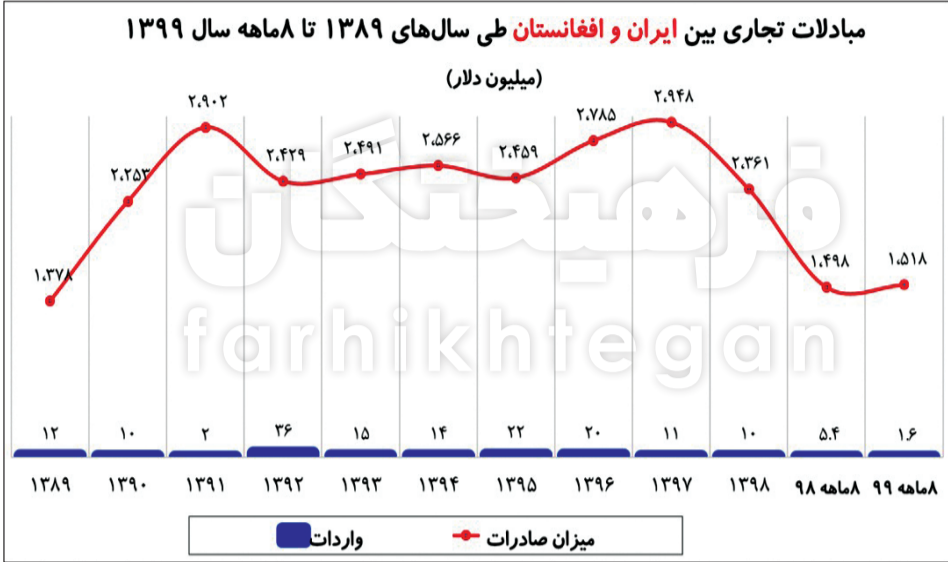
ایران تماشای تجارت با همسایه‌های شرقی

۷۵ درصد ظرفیت صادرات به افغانستان و پاکستان خالی مانده است

مهدی عبدالملکی
دبیر گروه اقتصاد

در هفته‌های اخیر چندین اتفاق قابل تامل در حوزه روابط سیاسی و اقتصادی ایران با کشورهای منطقه رخ داده است. هرچند اظهارات نامتعارف رئیس‌جمهور ترکیه، ورود نخستین قطار تجاری ترکیه به چین و واکنش‌های مقامات افغانستانی به شیطنت رسانه‌ای که در مصاحبه وزیر امور خارجه کشورمان رخ داد، تبدیل به جنجالی‌ترین اخبار رسانه‌های داخلی و خارجی شدند، اما در کنار این موضوعات، افتتاح خط ریلی خواف-هرات و همچنین افتتاح دومین مرز تجاری بین ایران و پاکستان با عنوان مرز «ریمدان» و زمینه‌سازی برای تکمیل مرز سوم بین دو کشور موضوعات بسیار مهمی بودند که در اخبار دیده نشدند. در این گزارش به اهمیت موضوع گسترش روابط تجاری با دو کشور افغانستان، ظرفیت‌های دوجانبه و کم‌وکیف روابط دوجانبه ایران با دو کشور پرداخته‌ایم. این گزارش به خوبی نشان می‌دهد چرا طی چند سال اخیر همه شیطنت‌ها متوجه روابط ایران و افغانستان شده، گسترش روابط با پاکستان چرا و چگونه می‌تواند مکمل توسعه مناطق شرقی ایران از جمله سیستان و بلوچستان شود. همچنین در خصوص موضوع دور زدن ایران با قطار ترکیه-چین نیز این موضوع قابل طرح است که با تکمیل خطوط ریلی ایران-افغانستان، اساساً دور زدن به آن شدت که در رسانه‌ها مطرح شده، در کار نخواهد بود.

نیز مربوط به اقلام صنعتی است. در بخش صادرات نیز، ۵۱ درصد از اقلام صادرات این کشور مربوط به نیاتات طبی، ۳۵ درصد مربوط به اقلام مواد غذایی، ۱۰ درصد مربوط به پشم و چرم و ۴ درصد نیز مربوط به قالی و فرش است.

۳۶ درصد واردات افغانستان از ایران است

گفته شد که از کل واردات ۶/۶ میلیارد دلاری افغانستان در سال گذشته، حدود ۳۶ درصد آن از ایران وارد شده و کشورمان رتبه اول صادرات به افغانستان را دارد. بررسی آمارهای گمرک ایران نشان می‌دهد طی یک دهه اخیر حجم صادرات ایران از حدود یک میلیارد و ۳۷۸ میلیون دلار در سال ۱۳۸۹ در دو سال به قله ۲ میلیارد و ۹۰۲ میلیون دلار در سال ۱۳۹۱ و به قله ۲ میلیارد و ۹۴۸ میلیون دلار در سال ۱۳۹۷ رسیده است. این ارقام سهم ایران از واردات افغانستان را به ۴۰ درصد نیز رسانده است. به هر حال این میزان در سال ۱۳۹۸ حدود ۲ میلیارد و ۳۶۱ میلیون دلار و در ۹ ماهه سال جاری نیز حدود یک میلیارد و ۷۰۰ میلیون دلار بوده است (در ۸ ماهه حدود ۱/۵ میلیارد دلار). طی این مدت واردات ایران نیز از ۱۲ میلیون دلار در سال ۱۳۸۹ به ۱۰ میلیون دلار در سال گذشته رسیده و در ۸ ماهه امسال نیز کمتر از دو میلیون دلار بوده است. البته در برخی سال‌ها واردات کشورمان از افغانستان تا ۳۶ میلیون دلار (سال ۹۶) نیز رسیده است. این نکته قابل ذکر است که پایین بودن واردات ایران عمدتاً مربوط به حجم پایین صادرات افغانستان و سهم اندک پتانسیل‌های صادراتی این کشور به ایران بوده است، به طوری که حجم صادرات افغانستان طی یک دهه اخیر به بیش از ۹۰۰ میلیون دلار نرسیده و در سال ۲۰۱۹ نیز حدود ۸۶۴ میلیون دلار بوده است. به نظر می‌رسد با اقداماتی که این کشور به همراه ایران و دیگر کشورهای در حوزه کسب‌وکارهای کوچک و بنگاه‌های متوسط و کوچک طی چند سال اخیر انجام داده، سهم سبب صادراتی به ایران افزایش یابد.

بسته‌بندی و بازاریابی برای محصولات کشاورزی حضور در پروژه‌های حوزه آبیاری شامل تامین تجهیزات و اجرای پروژه‌ها باشد. کشت‌های مشترک محصولات کشاورزی و سرمایه‌گذاری در بخش صنایع تکمیلی بخش کشاورزی این کشور برای حضور بیشتر محصولات کشاورزی افغانستان در ایران می‌تواند زمینه مشترک برای همکاری دوجانبه باشد.

در بخش صنعت، براساس اطلاعات انجمن صنایع افغانستان جمعاً در سراسر افغانستان حدود ۹۲۱ کارخانه فعالیت دارند. این صنایع عمدتاً از جمله صنایع کوچک و متوسط به حساب می‌آیند. منسوجات و پوشاک، سیمان، کفش، محصولات غذایی، انواع نوشیدنی‌ها، آب معدنی، مواد شوینده و فرش دستباف از جمله اقلام تولیدات صنعتی افغانستان است. برنامهریزی برای حضور در حوزه صنایع کوچک و متوسط خدمات فنی و مهندسی در حوزه صنایع اعم از فنی و مشاوره، تامین مواد اولیه موردنیاز صنایع و مشارکت دوجانبه در بخش‌های صنعتی از فرصت‌های همکاری دوطرفه است. در حوزه انرژی زمینیه‌های مشترک برای همکاری بسیار بیشتر و دست‌یافتنی‌تر است.

در بخش معدن، افغانستان از جمله غنی‌ترین معادن را در منطقه جهان دارد. معادن مس، آهن، طلا و نقره، ذخایر نفت و گاز، نمک، سنگ مرمر، گوگرد، سرب و روی، تالک، آلومینیوم و عناصر کمیاب نظیر اورانیوم، برلیوم، لیتیم، تنقلیم و نیوبیم و... از جمله مواد معدنی این کشور است. ارائه خدمات فنی و مهندسی در حوزه معدن اعم از فنی (اکتشاف، استخراج و فرآوری)، تامین تجهیزات استخراج، همکاری مشترک در حوزه معدن، تدوین دوره‌های آموزشی مشترک همکاری در زمینه اکتشافات مشترک، ایجاد شرکت مشترک فرآوری محصولات معدنی و صادرات مجدد محصولات در مناطق ویژه یا آزاد به ویژه منطقه آزاد چابهار از جمله زمینه‌های مشترک برای فعالیت دوجانبه است.

یک ردیف بودجه افغانستان در مورد ایران

پس از ۱۴ سال، حدود دو هفته پیش راه آهن خواف-هرات با حضور برخی از مسئولان دو کشور افتتاح شد. ساخت این خط آهن که چندین سال به دلایل امنیتی متوقف شده بود، سرانجام با افتتاح ۱۴۸ کیلومتر از این خط ۲۱۸ کیلومتری در قالب ۳ قطعه به اتمام رسید. هرچند در سال اول جابه‌جایی ۳۰۰ هزار مسافر و ۳ میلیون تن بار در این مسیر پیش‌بینی شده، اما براساس پیش‌انداز طرح، دستیابی به جابه‌جایی ۵ میلیون تن بار و یک میلیون نفر مسافر را تا ۱۴۲۰ در نظر گرفته است. به گفته وزیر راه و شهرسازی کشورمان، راه آهن خواف-هرات مرکز ثقل اتصال کریدور جاده ابریشم و کریدورهای منطقه اکو کریدور ترانسیکاست. همچنین براساس نقشه‌های منتشر شده این راه آهن در مرزهای شرقی خراسان رضوی، افغانستان را از طریق شبکه ریلی ایران و ترکیه به اروپا متصل خواهد کرد. همچنین افغانستان با اتصال به شبکه ریلی ایران علاوه بر اروپا به بنادر جنوبی این کشور و مرزهای ریلی با کشورهای آسیای مرکزی، قفقاز و حتی کشورهای عراق متصل می‌شود. همچنین اگر مسئولان افغانستانی پروژه را مزارشرف متصل کنند، بعد از آن یک کریدور ریلی به ازبکستان تشکیل خواهد شد. اما وجه دیگر افتتاح این خط ریلی، اتصال افغانستان به خط ریلی خط چابهار-زاهدان و اتصال این کریدور تا بندر چابهار است که برآورد می‌شود در صورت تکمیل خطوط داخلی ایران، زمان و هزینه حمل‌ونقل در این مسیر حداقل به میزان ۲۰ درصد کاهش خواهد یافت.

فرصت‌های همکاری ایران با افغانستان

براساس مطالعاتی که در سازمان توسعه تجارت ایران انجام شده، در بلندمدت با بیشتر شدن شرکای تجاری افغانستان، پتانسیل ۱/۶ میلیارد دلاری برای حضور کالاهای ایرانی در این کشور وجود دارد. پرتوشیمی و اقلام نفت پایه در رتبه اول، محصولات شیمیایی و سلولزی در رتبه دوم، برق و الکترونیک در رتبه سوم، شیرینی و شکلات و فرآورده‌های غلات در رتبه سوم، مواد و صنایع معدنی فلزی در رتبه چهارم و صنایع تبدیلی نیز در رتبه پنجم پتانسیل‌های صادراتی ایران به افغانستان قرار دارند. مواد معدنی و صنایع غیرفلزی، میوه و ترهبار، خودرو، قطعات ماشین‌آلات صنعتی، صنایع نساجی و پوشاک، محصولات لبنی، گیاهان دارویی، لوازم خانگی و خشکبار نیز از دیگر پتانسیل‌های صادراتی کشورمان به بازار افغانستان در بلندمدت است. در خصوص افغانستان نیز اگر به تفکیک بخش‌های اقتصادی نگاهی به تولیدات این کشور داشته باشیم، می‌توان چشم‌انداز روشنی را برای حضور پرقدتر کالاهای افغانستانی در ایران ترسیم کرد. در بخش کشاورزی محصولات عمده کشاورزی این کشور شامل گندم، انواع میوه، خشکبار، پشم گوسفند، پوست گوسفند، پوست بز و زعفران است. فرصت‌های همکاری در بخش کشاورزی افغانستان می‌تواند برنامه‌ریزی فرآوری مشترک محصولات کشاورزی، فعالیت‌ها در حوزه‌های دامداری، شیلات و پرورش طیور، ارائه خدمات فنی و مهندسی کشاورزی و تامین ماشین‌آلات و تجهیزات ارائه خدمات در حوزه‌های دانش‌بنیان اعم از فعالیت‌های مرتبط کشاورزی و تامین نهاده‌ها، فعالیت در حوزه‌های نگهداری (انبار و سردخانه)،

افغانستان را که مقاصد بزرگ صادراتی کشورمان (عراق رتبه دوم و افغانستان رتبه پنجم مقاصد صادراتی ایران) به‌شمار می‌روند، دچار تنش کنند. در خصوص روابط تجاری دوطرف ایران و افغانستان بحث شد، اما جا دارد در اینجا به همه کسانی که تلاش دارند با شیطنت روابط ایران و افغانستان در ادجار انتهاب کنند، چندمسئله آمار و ارقام را یادآوری کنیم.

این ارقام به خوبی نشان می‌دهد جمهوری اسلامی ایران با همه مشکلات ناشی از تحریم‌های ظالمانه آمریکا و غربی‌ها، همچنان با جان و دل پذیرای شهروندان افغانستانی است. برای نمونه، براساس آمارهای رسمی مرکز آمار ایران تعداد جمعیت اتباع سایر کشورها از ۹۲۸ هزار نفر در سال ۱۳۶۵ به حدود یک میلیون و ۷۰۰ هزار نفر تا سال ۱۳۹۸ رسیده است. همچنین از کل اتباع غیرایرانی، بیش از ۹۵ درصد آنها را اتباع افغانستانی تشکیل می‌دهند و کمتر از پنج درصد نیز مربوط به سایر کشورهای اجمعه عراق، پاکستان، ترکیه و غیره است. همچنین آمارهای وزارت کار کشورمان نشان می‌دهد از کل جمعیت غیرایرانی، حدود ۲۴ درصد در سن کمتر از ۱۵ سال، ۷۴ درصد در سن ۱۵ تا ۶۴ سال و کمتر از ۲/۵ درصد نیز بالاتر از ۶۵ سال هستند. این ارقام بدین معنی است که بخش بزرگی از مهاجران به کشورمان در سن کار و فعالیت قرار دارند. از کل افراد در سن کار ۵۶۱ هزار نفر از آنان جزء جمعیت فعال (شاغل و بیکار) و مابقی جزء جمعیت غیرفعال از جمله ۱۲۷ هزار محصل، ۳۹۴ هزار نفر خانگی، ۴۳۰ نفر افراد دارای درآمد بدون کار و ۳۴ هزار نفر نیز سایر هستند. همچنین نرخ بیکاری در حالی در بین ایرانی‌ها حدود ۱۰ درصد است که این میزان در بین غیرایرانی‌ها کمتر از ۴ درصد ذکر شده است.

براساس این آمارها، از کل شاغلان غیرایرانی که تعداد آنها ۵۳۹ هزار شاغل (دارای مدارک هویتی) ذکر شده، ۴۹۸ هزار نفر مرد و حدود ۴۰ هزار نفر زن هستند. البته به نظر می‌رسد تعداد افراد غیرایرانی شاغل بیش از این ارقام باشد، چراکه فقط در سال‌های ۱۳۹۷ و ۱۳۹۸ به ترتیب ۴۸ هزار نفر و ۳۷ هزار نفر اتباع شاغل غیرمجاز در کارگاه‌های کشور شناسایی شده است.

ظرفیتی به اندازه ۲۲۰ میلیون نفر

در هفته گذشته با حضور مسئولان رسمی جمهوری اسلامی ایران و پاکستان، مرز ریمدان در شهرستان دستپاری و در ۱۲۰ کیلومتری بندر مهم چابهار، افتتاح شد. پس از مرز مجراوه، مرز ریمدان به عنوان دومین مرز رسمی برای تجارت بین ایران و پاکستان فعال شده که پیش از این مانند پیشین، کوکھ و جالبی به صورت بازارچه فعال بوده است. به گفته وزیر راه و شهرسازی کشورمان، به‌زودی با همکاری دولت پاکستان سومین مرز با عنوان «پیشین» افتتاح می‌شود که با راه‌اندازی این مرز رسمی مبادلات تجاری و بازرگانی و سهولت در رفت‌وآمد مردم ایران و پاکستان به ویژه مرز نشینان دو کشور افزایش خواهد یافت. برای فهم اهمیت افزایش تعاملات تجاری با پاکستان باید قدری در خصوص وضعیت جمعیتی، اقتصاد کلان و روابط تجاری این کشور توضیح دهیم. براساس گزارش‌های رسمی دولت پاکستان، در حال حاضر این کشور با بیش از ۲۲۰ میلیون نفر جمعیت در رتبه پنجم جهان پس از کشورهای چین، هند، آمریکا و اندونزی قرار دارد. این جمعیت بازار بزرگ مصرفی را ایجاد کرده که هرچند در بخش کشاورزی تولیدات پاکستان علاوه بر مصارف داخلی، در سبب صادراتی نیز قرار گرفته‌اند، اما در سایر بخش‌های بازار با پاکستان ظرفیت‌های قابل توجهی برای تجارت دوجانبه با ایران و سایر کشورهای همسایه فراهم کرده است. پاکستان با تولید ناخالص داخلی نزدیک به ۳۱۸ میلیارد دلاری خود رتبه ۴۱ جهان در حجم تولید و در شاخص برابری قدرت خرید نیز رتبه ۲۴ جهان را دارد. پاکستان با انقلاب سبز و تکنولوژیکی که از دهه ۱۹۷۰ در بخش کشاورزی آغاز کرده، از جمله تولیدکنندگان بزرگ محصولات کشاورزی شامل برنج و گندم و دیگر محصولات است. این کشور در سال‌های گذشته به اندازه نزدیک به دو برابر کشورمان گندم تولید کرده است (۱۴ میلیون تن در ایران در مقابل ۲۶ میلیون تن در پاکستان).

یک بازار ۶۲ میلیارد دلاری

براساس آمارهای ارائه‌شده از سوی بانک مرکزی پاکستان، در سال ۲۰۰۹ مجموع واردات کالا و خدمات این کشور حدود ۳۹ میلیارد دلار شامل ۳۱/۶ میلیارد دلار کالا و ۷/۵ میلیارد دلار نیز

خدمات بوده است. در سال ۲۰۱۹ رقم کل واردات این کشور به ۶۲ میلیارد و ۳۰۰ میلیون دلار نزدیک شده که از این میزان، نزدیک به ۵۳ میلیارد دلار آن کالا و حدود ۹/۵ میلیارد دلار نیز واردات خدمات است. از جمله اقلام وارداتی پاکستان از جهان شامل نفت، روغن، قیر، محصولات نفتی، گاز مایع و روغن پایه است. همچنین عمده اقلام صادراتی پاکستان نیز برنج نیمه آسیاب شده، پوشاک مردانه، پنبه و تجهیزات آسپزخانه است. در مورد روابط با ایران نیز، از جمله اقلام صادراتی به ایران شامل برنج، دانه کنجد، قوطی جعبه، گلابی، حیوانات مولد نژاد خاص و... است. اقلام صادراتی کشورمان به پاکستان نیز شامل قیر نفت، هیدروکربورهای گازی، روغن‌های سبک، پرویان مایع و سبزیجات غلاف‌دار خشک شده، مصالح ساختمانی، مواد غذایی، لوازم آسپزخانه، لوازم آرایشی و بهداشتی، خشکبار، سنگ، ظروف، لوازم بدکی ماشین‌آلات و... است.

پتانسیل ۱۶ میلیارد دلاری برای ایران

براساس مطالعاتی که در سازمان توسعه تجارت ایران انجام شده، در بلندمدت با بیشتر شدن شرکای تجاری پاکستان، پتانسیل ۱۶ میلیارد دلاری برای حضور کالاهای ایرانی در این کشور وجود دارد. پرتوشیمی و اقلام نفت پایه در رتبه اول، میعانات گازی در رتبه دوم، مواد و صنایع معدنی در رتبه سوم، محصولات شیمیایی و سلولزی در رتبه چهارم، برق و الکترونیک در رتبه پنجم و خودرو و قطعات ماشین‌آلات نیز در رتبه ششم از جمله مهم‌ترین پتانسیل‌های صادراتی ایران به پاکستان هستند. مواد معدنی و صنایع غیرفلزی، صنایع نساجی و پوشاک، صنایع تبدیلی، لوازم خانگی و خشکبار نیز از دیگر پتانسیل‌های صادراتی کشورمان به بازار پاکستان در بلندمدت هستند. اما علاوه بر کالا، خدمات به ویژه بخش گردشگری و خدمات حمل‌ونقل نیز از دیگر بخش‌های حضور ایران در بازار پاکستان است. همکاری‌های مشترک در تولیدات کشاورزی، ارائه متقابل خدمات فنی و مهندسی و مشاوره در حوزه تولیدات کشاورزی از دیگر موارد همکاری‌های مشترک است. هرچند در سال‌های اخیر برخی‌ها بنابر گوادر پاکستان راه به عنوان رقیب بندر چابهار معرفی کرده‌اند اما به نظر می‌رسد بخش مهم همکاری‌های دوطرف می‌تواند در چابهار اتفاق بیفتد که در سال‌های اخیر همکاری در این حوزه مورد توجه کشورهای منطقه از جمله هند و افغانستان قرار گرفته است. بازار پاکستان در کنار ۶۲ میلیارد دلار ظرفیتی که دارد، به واسطه غلبه بخش غیررسمی، زمینه‌های زیادی را برای دور زدن تحریم و همکاری‌های اقتصادی با ایران دارد.

تجارت ۱/۵ میلیارد دلاری ایران و پاکستان

گفته شد واردات کالا و خدمات پاکستان بیش از ۶۲ میلیارد دلار است. بدون در نظر گرفتن بخش خدمات، سال گذشته پاکستان نزدیک به ۵۳ میلیارد دلار کالا از کشورهای مختلف وارد کرده است که براساس آمارهای رسمی گمرک ایران، کل واردات ایران به این کشور در سال ۹۸ حدود ۱/۱ میلیارد دلار و در هشت ماهه امسال نیز حدود ۵۹۰ میلیارد دلار بوده است. همچنین میزان واردات ایران از پاکستان نیز از حدود ۲۸۲ میلیون دلار در سال ۱۳۸۹ به ۴۱۰ میلیون دلار در سال گذشته رسیده است. رشد ناچیز واردات ایران از پاکستان شاید به این دلیل است که برخلاف واردات، صادرات این کشور چندان سبب پر و پاپتانسیل بالایی نیست، چراکه صادرات پاکستان طی ۱۰ سال اخیر از حدود ۲۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۰ به ۲۱ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۹ رسیده است. به نظر می‌رسد ناچیز بودن حجم صادرات این کشور از یک طرف برمی‌گردد به حجم زیاد جمعیتی که تقریباً جمعیت بالغ بر ۲/۶ برابر ایران است. به هر حال پاکستان در زمینه پوشاک، محصولات پنبه‌ای، کشباف یا قلاب‌باف و برخی از محصولات کشاورزی دارای مزیت صادراتی است که می‌توان بخشی از نیازهای کشور را در این حوزه از بازار این کشور تهیه کرد. در مجموع حجم تجارت دوجانبه ۱/۵ میلیارد دلاری از این منظر ناچیز خواهد بود که پتانسیل ۱۶ میلیارد دلاری برای حضور کالاهای ایرانی در بازار پاکستان وجود دارد و قطعاً رقم واردات از پاکستان نیز قابل افزایش است؛ چراکه در اردیبهشت سال ۹۴، در دیدار محمد رضا نعمت‌زاده، وزیر صنعت، معدن و تجارت ایران با وزیر بازرگانی پاکستان، مقرر شده بود حجم مبادلات تجاری دو کشور تا سقف پنج میلیارد دلار افزایش یابد، موضوعی که هنوز اتفاق نیفتاده است.